

MÅNADSBREV OM MAT OG LANDBRUK I VERDA

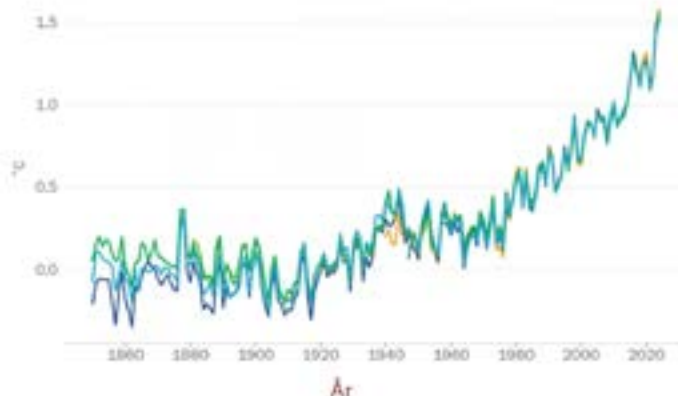
Nummer 10 2024. Utgitt av Internasjonalt utval i NBS, redigert av Olav Randen. boksmia@online.no.

I disse breva finn lesaren internasjonalt materiale om mattilgangen i verda, frå FAO, La Via Campesina, Friends of the Earth og andre kjelder. Me skriv om aktuelle saker, nye analysar og bakgrunnsartiklar. Brevet blir sendt elektronisk til dei som melder interesse, bruk adressa over. Brev kan også lastast ned frå NBS sine heimesider.

Hovudtema for dette nummeret er global oppvarming og migrantarbeidarar. Har du som les, stoff du meiner bør inn i brevet eller andre tilbakemeldingar, så skriv – eller kontakt oss i Internasjonalt utval, adresseliste på side 4 i dette brevet.

NÅR KLODEN BLIR VARMERE

Når dette blir skrevet, er delegater og observatorer på veg hjem fra FNs klimakonferanse COP 29 i Baku i Aserbajdsjan. I denne artikkelen vil vi ikke vurdere avtalen, men legge fram noe av bakgrunnsmateriale delegatene hadde for sine vedtak. Hovedkilder er den oppdaterte rapporten Verdens meteorologorganisasjon (WMO) la fram, «State of the Climate 2024, Update for COP 29», og UNEPs «Emissions Gap Report 2024».

Temperaturrendringer i perioden 1860 til nå. Figur fra MWOs rapport.

MER KLIMAGASSER I ATMOSFÆREN

Tallene for 2023 viser at omfanget av alle de tre viktige klimagassene økte.

For karbondioksid var gjennomsnittet dette året 420 ppm, parter per million, av CO₂. Førindustrielt nivå var ca. 278 ppm, altså en økning på 51 %. Gjennomsnittlig økning siste tiåret har vært 2,4 ppm i året. I oppgitt tall opererer meteorologene med en feilprosent på ± 0,2, altså marginalt.

Metankonsentrasjonene (CH₄) har økt fra 729 ppb (parter per milliard) i førindustriell tid til 1934 ppb i 2023, en økning på 165 %, Lystgasskonsentrasjonen (NO_x) har økt fra 270 ppb i 1750 til 336,9 ppb i 2023, 24 % økning.

Målinger ulike steder på kloden det året vi er inne i, forteller at økningen i klimagasser i atmosfæren holder fram i minst like raskt tempo.

Om parter per million eller milliard synes ubetydelig, kan det være på sin plass å sammenligne med menneskers og dyrs kroppstemperatur. Om et individs temperatur stiger eller synker noen få grader, utgjør det forskjellen på liv og død.

1,5-GRADERSMÅLET PASSERT I ÅR

Parisavtalen fra 2015 satte som globalt mål å holde temperaturstigningen under 1,5 grader. I juni ble målet passert. Perioden januar-september 2024 har vært 1,54 grader over 1750-nivået. Målingene har blitt

så presise at feilmarginen er minimal, 0,13 grader. Temperaturrekorder er satt 16 måneder på rad.

Som figuren viser, svinger temperaturrene mye. Vulkanutbrudd og havstrømmer er årsaker til mer kortvarige endringer. Men for hver uke som går, blir tvilen om stigning over tid mindre. Mye tyder på at Paris-målet snart vil bli oppfattet som naive spekulasjoner eller lite forpliktende mål.

ANTARKTIS OG ARKTIS KRYMPER

I februar hvert år er det isdekte arealet i Antarktis minst, i september størst. 20. februar dekte Antarktis-isen 2 millioner km². 19. september utgjorde isarealet 17,2 millioner km². Bare ett år siden satelittmålinger begynte i 1979, i fjor, har det vært mindre isdekt areal i februar og større i september.

I Arktis ligger isdekt areal sommer og vinter noe nærmere gjennomsnittet for siste 20-årsperiode, det var i mars 15,01 millioner km². I februar nådde arealet minimum på 4,3 millioner km², det 7. laveste siden målinger begynte.

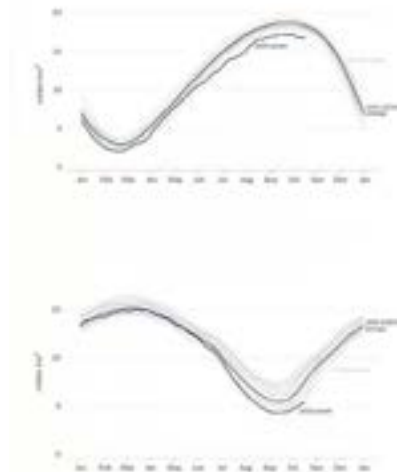
FÆRRE OG MINDRE ISBREER

Pålitelige data for utbredelse av isbreer finnes fra 1950 og framover. I alle verdensdeler krymper og forsvinner isbreer, og i voksende omfang. Isbre-massen som ble

borte i 2022-23, utgjorde fem ganger vannet i Dødehavet. Det bidrar noe til havstigning. I områder av verden med tørke- og regnperioder gjør det at vann som før kom som snø og ble lagret i breer, nå kommer som regn også i høytjellet og derfor renner ned mot havet med en gang. Områder som i tusenår har fått sitt landbruks- og drikkevann fra is og snø som smelter i høytjellet i tørreperioder, får nå sterkere flommer i regntida, men tørre elver i tørreperiodene.

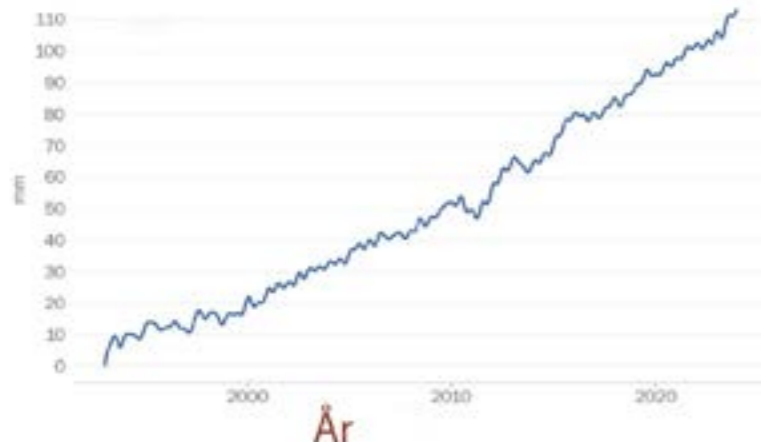
VARMERE HAV

Energi samler seg i havområ-

Havisonrådet i Antarktis og Arktis 2024. Figur fra WMOs rapport.

der, og hav blir sakte varmere. Oppvarmingen av havvann i 2023 har de siste tiårene skjedd i raskere tempo enn noensinne siden systematiske målinger begynte, og tempoet øker. I 2023 absorberte hav rundt 3,1 millioner Twh varme, om lag 18 ganger verdens samlede energiforbruk. Om kloden når et metningspunkt, vil oppvarmingen av luft

Havstigning i mm 1991-2023. Figur fra WMOs rapport.

og landjord skyte fart.

HØYERE HAVNIVA

Mellom 1993 og 2002 steg havnivået med 2,13 mm i året. Fra 2014 til 2023 har nivåstigninga vært i snitt 4,7 mm.

Vekslingen mellom vindmonster og havstrømmer i Stillehavet utenfor Ecuador og Peru, mellom El Niño og motsatsen La Niña, fører til en flerårssyklus i havtemperatur. Denne påvirker havtemperaturen noe, men røkter ikke ved hovedtendensen. For 2024 er det på grunn av syklusen ventet at havstigningen ikke blir fullt så stor som foregående år

De to forholdene som fører til havstigning, at havvann utvider seg når det blir varmere og at is, på landjorda og først og fremst i Antarktis og Grønland, smelter, gjør at selv om vi skulle oppnå balanse mellom klimautslipp og klimabinding, vil oppvarming og dermed havnivåstigning

fortsette i mange tiår, og nye boligområder og jordbruksjord blir satt under vann.

MER EKSTREMVÆR

Vi er på vei ut av et rekordår når det gjelder dramatiske værhendelser. Et lite utvalg:

- Mange og dramatiske hetebølger i 2024, i Øst-Asia, sørøst i Europa, Middelhavsområdet, sørvest i USA, Sørøst-Asia, nordlige India, Mellom-Amerika, deler av Nord-Amerika og Afrikas Horn. I Mexico for eksempel gjorde tørken at maisavlingene ble redusert med opptil 40 %.
- Skogbranner av veldig omfang i Canada, vestlige USA og Chile. I Chile ble over 14.000 eiendommer ødelagt av branner i februar, 140 mennesker mistet livet og mer enn 3000 måtte evakueres.
- Orkaner i USA og Karibia, Beryl i juli, Helene i september og Milton i oktober, og med veldig ødeleggelser.
- Flommer i Sentral-Europa i september/

oktober. I flere land, Østerrike, Polen og Tsjekia, kom over 400 mm regn på fem døgn.

- Kuldebølge i Afghanistan i februar/mai, og deretter dramatiske flommer. Flere hundre mennesker mistet livet, veldig arealer ble satt under vann og 115.000 mennesker måtte evakuere.
- Den tropiske syklonen (tyfonen) Yagi i september 2024 rammet Vietnam, Laos, Thailand og Myanmar, Kina og Filippinene. I Vietnam mista 233 mennesker livet. I Myanmar ødela flommer og jordskred jordbruksland og veier, og matforsyningen ble rammet.
- Flommer i Brasil i mai 2024 førte til mer enn 180 dødsfall og at 530.000 mennesker måtte flytte.
- Tørke nordvest og sør i Afrika vinteren 2024 rammet matproduksjon og bosetting. I Zambia falt produksjonen med 42 %.
- Flommer i Øst-Afrika i mars-mai. I Kenya mista 11.000 storfe livet, og 250.000 dekar jordbruksland ble ødelagt. Sulten tiltok i Etiopia og Somalia. I alt måtte 500.000 mennesker forlate sine hjem i Somalia, Burundi, Tanzania og Kenya.

MER SULT, MER MIGRASJON

Omfanget av global sult økte fra 2019 til 2021 og har deretter holdt seg på det høye 2021-nivået. Globale tall for 2024 kan presenteres først fram utpå nyåret, men det er grunn til å frykte at flommer, tørke og andre hendelser vil føre til ny økning dette året.

Det er også grunn til å frykte at naturødeleggelsene vil føre til dramatisk økning i antallet økologiske flyktninger, og også nye og mer omfattende kriger om retten til jord, vann og matproduksjon.

gane og 450.000 i høysesongane, og i Tyskland med rundt 275.000. Tala er frå 2021. Mange migrantarbeidarar dreg frå stad til stad etter kvar dei kan få arbeid. Tusentals migrantar, dei fleste uregistrerte, vandrar såleis mellom Lleida, Logroño, Valencia, Jaén and Huelva i Spania. Med det er dei tilgjengeleg arbeidskraft i høysesongane i ulike landsdelar.

Ein del er utleigde arbeidarar, altså at arbeids-givar eller firma leiger ut arbeidskraft eller tek på seg arbeidsoppgåver i anna land, mottek betalinga og sjølv lønner arbeidarane. Om land har strenge arbeidsmiljølover, kan oppdragsgivarar med slike løysingar ofte unngå dei, for arbeidarane er underlagde lovverket i landet dei kjem frå. Om landet der arbeidet blir utført, til dømes praktiserer lønnslovverket i landet dei kjem frå, er det flest i Spania med 331.000 i lågse-

Noko av innvandringa skjer med støtte i EUs sesongarbeidardirektiv frå 2014. Direktivet inneber at migrantar må gi avkall på visse rettar, som retten til familiegjenforening, ein del sosiale rettar og retten til å bli verande i området etter at den omsøkte perioden er over.

Ofte har sesongarbeidarane usikkert arbeid. Om dei har kontrakt, kan det stå i den at det å skifte arbeidsgivar eller å trekkje seg før den fastsette arbeidstida er omme, ikkje er tillate.

Mange døme viser at migrantarbeidarar får dårlegare lønn enn innfødde. Eitt frå Bayern er at tyske arbeidarar fekk 11-13 euro i timen, medan austeuropearar som utførte same arbeidet, fekk under 10 euro. I Nederland var lønna for migrantar den same, medan nederlendarar fekk 20 euro. Ofte får migrantar ikkje overtidsbetaling om arbeidsdagen kan bli både 12 og 15 timar. Ofte får kvinner dårlegare betalt enn menn som gjer dei same arbeidsoppgåvene. I Italia kan skilnaden vere 30 prosent.

Ofte er burett og mat inkludert, men med mykje trekk i lønn, i Tyskland opptil 300 euro (vel 3000 kroner) for seng i seksens rom. Migrantar utan arbeidsløyve må ofte arbeide for kost og losji og utan lønn.

Tid for såing og hausting kan variere år for år, vèret kan gjer utarbeid uråd, og migrantarbeidarar får lediggang eller blir oppsagde, medan arbeidsdagane blir lange når behovet er stort. Slik blir dei brukte som reservearbeidskraft. Arbeidsgivarar vil unngå kontraktar og fast tilsetjing og gjer det med å tilby arbeid utan kontrakt. Den internasjonale arbeidstakarorganisasjonen ILO i Europa anslår at over 60 % av migrantarbeidarane i landbruket manglar skriftleg kontrakt. Attåt er det mange med kontraktar, men utan reglar for overtidsarbeid. Noko av det mest ekstreme er bærplukking i Sverige med opptil 19 timars dag og 6 dagars veke. Like eins er det mange døme på barnearbeid. Ukrainske arbeidarar har teke med seg barn til Polen på 90-dagars visum, og arbeidsgivarar tilset dei små som uregistrert arbeidskraft.

LEVEVILKÅR

Variasjonar i butilhøve er store. Om arbeidsgivaren held hus, er det i mange hove overfylte uthus eller skur eller brakker utan utstyr for matlaging, reinsemd og oppvarming. I mange land, som Spania. Italia og Hellas, er det vanleg at migrantarbeidarar set

seg opp buområde med det dei finn av byggeomaterialar, plast, forskalingsbord, bølgeblekkplater, pallar, bildekk osv. Ofte spreier smittesjukdommar seg i overfylte rom utan høve til godt matstøll og reinsemd, og med dårlege kår for matlaging, klesvask og avfallshandtering. Brannane har vore mange, stundom med tap av liv. Covid 19-viruset og andre patogen har gode vilkår når menneske lever under slike forhold.

Fleire studiar syner at migrantarbeidarar er meir utsette for ulykker og arbeidsskadar enn innfødde arbeidarar. Ein forskingsrapport fortel såleis om afrikanske og asiatiske fruktarbeidarar i Italia som ikkje forstår språket og difor har problem med å følgje reglar. Hendingar som fall, kutt, dyrebit og

språket dei bruker, er blant dei tiltaka Oxfam foreslår for å lette situasjonen.

Ei følge av den globale oppvarminga no er at malariamygg spreier seg i middelhavslanda. Arbeidarar i friluft er mest utsette, men landa har hittil gjort lite av tiltak, informasjon og medisintilgang.

Få undersøkingar ligg føre om helsesituasjonen for migrantarbeidarar, men det vesle materialet tyder på mange med muskelsmerter og utmatting, hovudverk og mange smittesjukdommar, og at dette har med hardt arbeidspress, dårlege buforhold og manglande tilgang til helsetenester å gjere.

I somme EU-land, som Finland, Sverige, Frankrike og Nederland, har migrantarbeidarar i landbruket formelt garantert tilgang til nasjonale helsetenester. Om dei kjem som utleigd arbeidskraft, fell ofte denne tilgangen bort.

TILTAK

Rapporten frå Oxfam kan med ein viss rett kritiserast for å skrape i overflata og bruke sekundærkjelder. Godt talmateriale og mykje informasjon nedanfrå manglar. Det er difor vanskeleg å vurdere om dei mange dramatiske eksempla rapporten dreg fram, er normalitet eller ekstremdøme. Men fordi forholda er så ulike og fordi så mykje ikkje kjem fram i lyset, er ein fullgod gjennomgang av forholda for europeiske migrantarbeidarar uråd. Difor er rapporten trass manglane viktig informasjon.

Den utnyttinga av migrantarbeidarar som skjer i mange land og spesielt i agroindustrien, er ein uverdig måte å produsere mat på. Styresmakter både i EU-land og i Norge kan gjennomføre mange tiltak for å få ordna og likeverdige forhold. Dei kan analysere og spreie materiale om situasjonen, dei kan inspisere, og dei kan krevje likelønn, akseptable buforhold og sanitære forhold, tilgang til drikkevatt på arbeidsplassar, dei

kan innføre rett til helsevern for migrantarbeidarar på linje med arbeidarar frå eigen nasjon, dei kan forby ordninga med at firma leiger ut arbeidskraft, dei kan krevje at arbeidsgivarar garanterer for tilbakesending av arbeidarar om sesongen blir avbroten til dømes av sjukdommar, slik det skjedde med koronautbrot i mange land, eller med unormale vèrforhold som hindrar arbeid, dei kan forlange at migrantarbeidarar får kontraktar og orienteringar på eigne språk, og dei kan ta i bruk straffetiltak mot arbeidsgivarar som misbruker nauda i andre land til å skaffe seg underbetalt arbeidskraft.

MIGRANTARBEIDARAR I LANDBRUKET – AVGJERANDE, USYNLEGE, UTNYTTA

Overskrifta er tittelen på ein rapport den britisk-baserte organisasjonen mot svolt og fattigdom Oxfam la fram i juni i år. Talet på migrantarbeidarar i EU-landbruket er stort, særleg i agroindustriell matproduksjon. Basert på tilgjengelege forskingsrapportar og avisreportasjar går rapporten gjennom situasjonen for migrantarbeidarane. Dei gjer ein avgjerande innsats for å skaffe Europa og verda mat, men mange av dei har lange arbeidsdagar, elendige buforhold, er utan kontraktar, er underbetalte og blir ofte ramma av arbeidsskadar. Mange er bundne til arbeidsgivaren og utan tryggingnett og rettetthøve. Trådar kan dragast til tidlegare tiders slaveri eller liveigenskap.

Kjelder for opplysningane som følgjer, er å finne i rapporten, som kan lastast ned frå Oxfams heimesider.

ARBEIDSVILKÅR

Ein migrantarbeidar er ein person som arbeider i eit anna land enn der han eller ho bur fast. Ordningar varierer mykje. Rapporten gir tal for sesongarbeidarar i landbruk i EU-land så langt tal er tilgjengelege. Det gjeld mellom 2,3 og 2,5 millionar menneske. Samla arbeidsstyrke i landbruket i EU er 9,2 millionar, slik at migrantarbeidarane etter desse tala utfører ein fjerdedel av årsverka. Men truleg er talet på migrantarbeidarar vesentleg høgare, fordi presis statistikkføring manglar i mange land og fordi det finst omfattande uregistrert innvandring. Det sistnemnde gjer også at kunnskap om arbeids-, bu- og levevilkår har store manglar, i og med at ulovlege innvandrarar og like eins dei som sysselset dei, held informasjon unna.

Ser me på registrerte migrantarbeidarar, er det flest i Spania med 331.000 i lågse-

ENGASJEMENT FOR ECVC (EUROPEAN COMMUNITY OF LA VIA CAMPESINA) OG NORSK BONDE OG SMÅBRUKARLAG (NBS)

se for globale sammenhenger og troen på viktigheten av at bønder og sosiale samfunn står samlet mot den førte politikken – som WTO, handelsavtaler og nå Mercosur – er grunnlaget for mitt engasjement. Etter en samling i Istanbul i mai ble jeg bedre kjent med ECVC og ble spurt om å stille som kandidat til koordinasjonskomiteen.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag er medlem av ECVC, som er den europeiske delen av La Via Campesina. På verdensbasis består bevegelsen av ti regioner, med over 200 millioner medlemmer, under mottoet ”Bondens vei”. Bevegelsen fremmer samarbeid mellom bønder, heller enn konkurranse.

Endringer i verden på 1980-tallet, som økende kapitalmakt, klimaendringer og urbanisering, førte til behovet for en mer samlet bondebevegelse. Disse utfordringene vedvarer, med flyktningstrømmer, sult og økonomisk ulikhet som konsekvenser. I dag ser vi at kapitalkrefter styrer matkjeder, prioriterer billigst mulig produksjon og undergraver lokal

Jeg, Jens Erik Furulund, er valgt inn i koordinasjonskomiteen i ECVC. Til daglig driver jeg med melke- og kjøttproduksjon, noe jeg har gjort siden 1989. Min far deltar ofte i driften, og eldstesønnen har også vært involvert for å få bedre innsikt i arbeidsmengden og økonomien.

I mange år har jeg vært medlem av Internasjonalt Utvalg for NBS. Min interes-

matproduksjon, noe som tvinger mange bønder til å gi opp gården.

Mercosur-landene – Brasil, Argentina, Uruguay og Paraguay – ønsker en frihandelsavtale med EU og EØS. Denne avtalen utfordrer muligheten til å beskytte lokalt jordbruk. Samtidig har FN vedtatt en erklæring om rettigheter for bønder og arbeidsfolk i bygdesamfunn, men hittil er det kun Sveits i Europa som har ratifisert denne erklæringen. Andre europeiske land har avstått eller stemt imot.

ECVC og norske bønder kjemper sammen for forutsigbar drift, rettferdig handel og bærekraftig jordbrukspolitik. EU- og EØS-politikken svekker imidlertid stadig muligheten til å beskytte nasjonalt landbruk. Selskapsjordbruk er på fremmarsj og søker økt markedsadgang, noe som truer småbønders eksistens både i Europa og i Mercosur-landene. Likevel står bønder samlet, utveksler kunnskap og kjemper gjennom dialog for en bedre fremtid.

Norsk Bonde- og Småbrukarlag og ECVC deler samme visjon: Folk i arbeid og jord i hevd, til beste for alle.

Jens Erik Furulund, Internasjonalt Utvalg og komitemedlem i ECVC

WEBINAR OM MATPRODUKSJON I LAND I KRIG

Internasjonalt utvalg i Norsk Bonde- og Småbrukarlag inviterte 4. november til webinar om jordbruk og matforsyning i krigsrammede områder. Robert Mood og Huda Ghalegolabi fra Norsk Folkehjelp holdt innlegg.

Mood startet med et overblikk over hvordan konflikter påvirker matproduksjon, basert på hans erfaringer fra land som Sudan, Syria, og Nord-Korea. Han fremhevet hvordan mangel på vann og landrettigheter, kombinert med regimer som bruker mat som våpen, skaper langvarige kriser.

Ghalegolabi belyste situasjonen i Palestina, med fokus på hvordan okkupasjonen hemmer lokal matproduksjon. Hun delte historier fra bønder i regionen og redegjorde for hvordan Norsk Folkehjelp jobber med å støtte palestinske jordbrukere, særlig innen minerydding og gjenoppretting av dyrkbar jord. Hun pekte også på at blokaden av Gaza gjør det ekstremt vanskelig å oppnå matsikkerhet.

Etter innleggene ble det diskutert hvordan globale og lokale strategier for selvforsyning kan motvirke sårbarhet. Viktigheten av kortreist mat ble fremhevet som et nøkkelpunkt. Spørsmål fra publikum berørte blant annet mulighetene for boikott av varer fra okkuperte områder og hvordan internasjonale støtteprogrammer kan bidra til å gjenopprette ødelagt landbruk.

Jens Erik Furulund,

TIL MINNE OM BONDEN YOUSEF ABU RABEE

Matsuverenitet er et spørsmål om liv og død i Gaza, hvor Israel målretta har ødelagt palestinerne evne til selvberedkraft over lang tid. Palestinere er avhengig av den lille nødhjelpa Israel slipper igjennom, på tross av en rik og historisk jordbrukskultur.

Litt etter litt blir denne ødelagt. Bønder er avhengig av okkupasjonsmakta for å få tilgang til frø og andre innsatsmidler. Selv om man skulle få tak i sårt tiltrengt utstyr, er det nødvendig å ha trygg tilgang til jord. Det israelske militæret har de siste 20 år rasert Gazas jordbruksområder og sprøytet ugressmiddel på dyrka områder for å øke soldatenes synsfelt. Slik forsvinner jorde for jorde, bonde for bonde.

Den pågående bombinga har forgiftet Gazas jord, vannkilder har blitt forurenset, husdyr har blitt drept. Godt over halvparten av Gazas jordbruksområder er ødelagt. Å produsere mat er nå umulig.

De som dyrker og produserer mat er også utsatte mål. Selv om store jordbruksarealer har blitt ødelagt, dyrker palestinere det det er mulig. Jordbær, aubergine, paprika, dadler, sitrusfrukter, mais, tomater - og selvfølgelig oliven. Dyrking er motstand.

21. oktober 2024 ble Yousef Abu Rabee drept av israelske droner, da han var på vei til å levere plantestiklinger som skulle gi mat og liv til Gaza. Yousef ble 24 år gammel.

Ingrid Fabiola Moen

INTERNASJONALT UTVAL NORSK BONDE- OG SMÅBRUKARLAG 2025

Leiar Stein Brubæk,

e-post stein359@gmail.com

Jens Erik Furulund, e-post

jenserik.furulund@gmail.com

Heidi Hogset

Heidi.Hogset@hiMolde.no

Audun Emil Tvedten, e-post

audun.e.tvedten@gmail.com

Olav Randen, e-post

boksmia@online.no